

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΪΤΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΩΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Προοίμιον

Τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἡ τύχη πολλάκις ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Ὅπως πολλὰ ἐκείνων διάφοροι καταστροφαὶ καὶ βέβηλοι χεῖρες κατασυνέτριψαν καὶ ἐκάλυψαν ὑπὸ τὴν γῆν, ἀναμένουσι δὲ τὴν σκαπάνην τοῦ ἀρχαιολόγου, ἵνα ἴδωσι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ τούτων ἡ μνήμη, ἦν διάφοροι ἀντίξοοι περιστάσεις καὶ πάθη ἀνθρώπινα πολλάκις ἐπεσκίασαν καὶ εἰς ἀφάνειαν κατεδίκασαν, ἀνα-

1. *Πηγαί*: Ἐν Ἀθῶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας γράφοντες τὴν βιογραφίαν ταύτην δὲν ἠδυνάμεθα, εἰ μὴ μόνον ὅσας εἴχομεν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἡμῶν βιβλιοθήκῃ νὰ χρησιμοποιοῦμεν πηγὰς εἰς τὸ Α΄ τοῦτο μέρος περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Εὐβοίας διαλαμβανούσας, ὧν αἱ σπουδαιότεραι εἶναι:

1. Τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ ἀρχηγοῦ Κρίεξῆ (Γκιορνάλε διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἔθνους). Πλήρης ἐκθεσις τῶν κατὰ τὴν βορ. Εὐβοίαν πρὸς ἐκπόρθησιν τοῦ φρουρίου Χαλκίδος ἐπιχειρήσεων ἰδίως ἀπὸ Μαΐου 1821 μέχρι Μαρτίου 1822 δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Σ΄ τόμῳ (1889) τῆς Ἑβδομάδος, φύλλ. 3—15, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28.

2. Γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως ὑπὸ *Λάμπρου Κουτσονίκα* ταγματάρχου τόμ. Β΄ (1864) σ. 62—82 «Ἐξιστόρησις τῶν κατὰ τὴν νῆσον Εὐβοίαν συμβάντων τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως» ἴδ. σελ. 57—59 καὶ 380. Οὗτος εἶναι ὁ ἐκτενέστερόν πως γράψας περὶ τούτων ἀπὸ Κύμης.

3. Βιογραφικαὶ πινες εἰδήσεις περὶ τοῦ αἰοίδιμου ἐπισκόπου Εὐβοίας Νεοφύτου ὑπὸ *Γ. Γρυπάρη*, ἐν Πανδῶρα τομ. ΙΔ΄ (1864) σ. 165—170, (ἐντεῦθεν ἦντλησε σχεδὸν ὅλα ὁ *Γουδάς* περὶ τοῦ Νεοφύτου (Παράλληλοι βίοι τόμ. Α΄ σ. 419—447) πλὴν ἐπισήμων τινῶν ἐγγράφων).

4. Δοκίμιον τοῦ Γλωσσικοῦ ἰδιώματος Καρόστου καὶ περίε κτλ. ὑπὸ *Ε. Παπαχατζῆ* 1915 σ. 10ν-176 «Διάφορα ἐγγράφα» τοῦ Ἀγῶνος, ὧν τὰ πλεῖστα παρέλαβε παρὰ τοῦ Γουδά. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸ σπουδαιότερον τὰ «Εὐβοϊκά» τοῦ ἱεροκλήρουκ *Ναθαναὴλ Ἰωάννου* (Ἐρμούπολις 1859) τοῦ εἰδικῶς περὶ τούτου γράψαντος.

Εἰς τὸν σεβ. ἅγιον Δελβίνου καὶ Πωγωνίου κ. Βασιλείου τὸν Ἀργυροκαστροίτην καὶ κατ' ἐξοχὴν Δρυϊνουπολίτην ἐπανειλημμένως ἀπετάθην ζητῶν πληροφορίας περὶ τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ Γρηγορίου, ἀλλ' οὐδεμίαν μοι ἔδωκεν.

μένει τὸν περίεργον ἔρευνητὴν καὶ φιλογενῆ ἄνδρα, ἵνα παραδώσῃ ταύτην εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ κόσμου.

Τὸν κάλαμόν μου πρὸς τοῦτο ἐκίνησεν ὁ φίλος κ. *Μιδατ Φράσ-*
~~*σαρης*~~ *διαπραγμῆς διπλωμάτης, γνωστός δὲ τοῖς Ἀθηναίοις κύκλοις*
 διότι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Πρεσβευτὴς τῆς Ἀλβανίας ἐν Ἀθήναις
 (1922—1925), ὅστις ὡς ἄλλος Κιγκινάτος, ἀφοῦ ἐξυπηρέτησεν εἰς
 διαφόρους περιστάσεις ὡς διπλωμάτης τὴν Πατρίδα, ἤδη διαμένων
 ἐν Τιράνοις ἐπανεῦρε καὶ αὐθις τὰς ἑρατεινὰς Μούσας καὶ ἤρξατο ἐκ-
 δίδων τὴν *Diturgia*, ἣν ἀπὸ τοῦ 1909 εἶχε διακόψει, λαμπρὸν φιλολο-
 γικὸν περιοδικόν. Χάριν λοιπὸν τούτου, πρὸ μηνὸς μοι ἐζήτησε μεταξὺ
 ἄλλων καὶ περὶ τοῦ *«ἀρχιεπισκόπου Εὐβοίας Γρηγορίου»* τοῦ
 πρώτου τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν Ἀλβανικὴν μεταφραστοῦ, πλη-
 ροφορίας. Τὴν παράκλησιν ταύτην τοῦ ἐξοχωτάτου δὲν ἠδυνάμην νὰ
 παρίδω, καίτοι ἐνταῦθα εὐρισκόμενος δὲν εἶχον ὅλα τὰ μέσα καὶ τὴν
 εὐκολίαν πρὸς τοῦτο. Εὐχαρίστως δὲ πράττω δρατιόμενος τῆς εὐκαι-
 ρίας νὰ συνεισφέρω καὶ γὰρ τὸν ἔρανον εἰς τὴν ἐπαινετὴν προθυμίαν,
 μεθ' ἧς ἤρξαντο καλλιεργοῦντες τὰ γράμματα οἱ ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐκ μι-
 κρῶν καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ πολλὰ καὶ μεγάλα κατορθώσαντες.

Ι. Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΩΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ (1799-1827)

1. *Ἡ σπουδαιότης τοῦ βίου αὐτοῦ, καὶ ἡ σιωπὴ τῶν ἱστορικῶν.*

Τὸν βίον τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου σκότος βαθύτατον δυστυχῶς
 καλύπτει, διότι πλὴν τῶν τῆδε κακεῖσε ἐσκορπισμένων ἐλαχίστων ση-
 μειωμάτων *οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν δυστυχῶς περὶ αὐτοῦ*. Καὶ δι-
 καίως δυσφορεῖ ὁ κ. Μιδατ, ὅστις καὶ ἄλλοτε περὶ τούτου μοι ἔγραψε,
 καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ Ἀλβανοὶ μὴ γνωρίζοντές τι πλεον τοῦ ὀνό-
 ματος περὶ τοῦ ἀνδρός, *ὅστις πρῶτος ἔδωκεν εἰς φῶς τῆς Κ. Δια-*
θήκης δλοκλήρου τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν Ἀλβανικὴν, ἣτις ὡς
 τε θρησκευτικὸν καὶ φιλολογικὸν μνημεῖον, ἔχει διὰ τοὺς Ἀλβανούς
 ἀνυπολόγιστον ἀξίαν. Ὡς ἐκ τούτου δικαίως ὁ Γρηγόριος δύναται νὰ
 θεωρηθῆ ὡς *θεμελιωτῆς τῆς Ἀλβανικῆς φιλολογίας*. Οἱ Ἀλβανο-
 λόγοι, ὡς βάσιν τὴν μετάφρασιν ταύτην πάντοτε ἔχοντες πλὴν τοῦ
 ὀνόματος, ὅπερ εὐτυχῶς ἀναγράφεται εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ βι-
 βλίου, οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ βίου τοῦ Γρηγο-
 ρίου. Ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἀλβανῶν ὑποχρέωσις ἐπιβάλλει τὴν ἀναστήλω-
 σιν τῆς μνήμης τοιοῦτου εὐεργέτου τῆς πατρίδος, ὅστις διὰ τῆς Μετα-

φράσεως ταύτης διανοήθη, ἵνα μεταδῶση διαφιλέστερον τοῖς συμπατριώταις τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυῖ τοῦ Εὐαγγελίου διδάγματα. Ἀλλὰ τὴν ὀφείλῃν ταύτην δὲν χρεωστοῦσι μόνον οἱ Ἄλβανοι τῷ μεγαλεπήβολῳ ἱεράρχῃ ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνικὸν σύμπαν. *Ὁ Γρηγόριος διαπρέπει μετὰ τῶν ἡρώων τοῦ 1821 ἱεραρχῶν μετασχὼν ἐνεργῶς τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Εὐβοίας καὶ πολλὰ παθῶν.* Τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ἡ Ἐκκλησία τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ταύτας ὑπηρεσίας αὐτοῦ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ἀνέδειξεν αὐτὸν ἔπειτα Μητροπολίτην Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ τοιοῦτον ἄνδρα, τοιοῦτον ὑψηλῆς περιωπῆς, πῶς ἀπεισιώπησεν ἡ ἱστορία; εἶνε τυχαῖον τὸ γεγονός, ἢ ὀφείλεται εἰς ἄλλους λόγους, οὓς ὁ ἱστορῶν τὸν βίον αὐτοῦ ὀφείλει ν' ἀναζητήσῃ; Κατ' ἐμὴν ταπεινὴν γνώμην ἡ ἐπισκίασις τῆς μνήμης τοῦ διαπρεποῦς ἱεράρχου ὀφείλεται εἰς τοὺς δύο Νεοφύτους, ἐπισκόπους αὐτοῦ, τὸν Καρότου ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ τὸν Ταλαντίου ἐν Ἀθήναις, γηγενεῖς, ὁ μὲν ἐκ κώμης τῆς Χαλκίδος, ὁ δὲ ἐξ Ἀθηνῶν. Οὗτοι ὡς *αὐτοφυῆ νεόφυτα* ἠδδοκίμου προφανῶς κάλλιον ἐν τῷ τόπῳ αὐτῶν, διὸ καὶ ἀνεθροον παρὰ τὸν ὑψίπρεμον τοῦ ἐπύληδος μητροπολίτου κορμόν, ὑπὸ θαλερῶν τοπιστικῶν ναμάτων διαβουκολούμενοι καὶ βαυκαλιζόμενοι. Καὶ ζῶντος μὲν αὐτοῦ ἰταμῶς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἤγειραν καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ ἐσφετερίζοντο, πρὸς Κύριον δὲ ἐκδημήσαντος ἀσφαλῶς αὐτοὶ συνετέλεσαν, ὥστε τὴν δόξαν ὅλην ν' ἀναφέρωσιν εἰς ἑαυτούς, καὶ οὕτως ἠδικήθη ὁ ἀνήρ. Διότι οὕτως αἰεὶ γράφεται ἡ ἱστορία ὑπὸ τῶν συγχρόνων, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ δράσας ὑπαγορεύῃ, ὅπως ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸν Φωτᾶκον. Οἱ δύο ἐπίσκοποι ἦσαν κατὰ τοῦτο εὐτυχεῖς, διότι οὐ μόνον ἐπέζησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ πέραν τοῦ ἡμίσεως τῆς ἸΘ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς πάντας τοὺς ἐξιστορήσαντας τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθησαν ἐν τέλει νὰ καταλάβωσι τούς, οὓς ἐπωφθαλμίων ἀνέκαθεν, θρόνους ¹.

2. Καταγωγὴ τοῦ Γρηγορίου. Ἐπίσκοπος Παραμυθίας. (1799).

Ὁ ἀσιδίμος Γρηγόριος κατήγετο ἐκ τῆς εὐάνδρου χώρας ἐκ πόλεως Ἀργυροκάστρου τῆς περιφήμου ἐπαρχίας Δρυϊνουπόλεως ², ἥτις ὡς θεῖον δῶρον καὶ προνόμιον ἰδιαιτέρον ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν ἀνά-

1. Ὁ μὲν ἀπέθανεν ὡς Εὐβοίας τῷ 1851, ὁ δὲ ὡς Ἀθηνῶν τῷ 1861. Καὶ ὁ μὲν εἶχε συνέκδημον τὸν Γρυπάρην καὶ τὸν Κουτσονίαν, ὁ δὲ τὸν Σουργμελῆν, μεθ' οὗ συνέπραττε τὰ πάντα.

2. Ἐσφαλμένως ὁ Ἡπειρώτης Παρανίκας λέγει, ὅτι κατήγετο ἐξ Εὐβοίας. Σχεδιάσμα κτλ. σ. 175.

δειξιν μεγάλων εὐεργετῶν καὶ διαπρεπῶν ἀρχιερέων. Ἀναφέρομεν ἔνταῦθα τοὺς σπουδαιότερους. Τὸν Πατριάρχην Κ)πόλεως **Ἰωάσαφ τὸν Μεγαλοπρεπῆ** (1555—1565)¹, τὸν εὐπαιδευτὸν Μητροπολίτην τοῦ μεγάλου **Τορνόβου Ἰωσήφ**², τὸν **Κοριτσᾶς Νεόφυτον** 1845—1874)³ τὸν πολὺν **Δέρκων Νεόφυτον** τὴν διαπρεπεστέραν μορφήν τῶν γερόντων τοῦ Φαναρίου⁴, τὸν **Λαρίσσης Νεόφυτον** τὸν Β' (1875—1896)⁵ καὶ τὸν σεβ. Πωγωνιανῆς καὶ Δελβίνου, **Βασίλειον Παπαχρίστου**, οὗ ἡ ἀρχαιοπρεπὴς μορφή ἀναπολεῖ ἀεὶ εἰς τὴν μνήμην μου τὸν Δωδωναῖον Δία. Τοιαύτης γενεᾶς ἀνὴρ τυγχάνων καὶ ὁ Γρηγόριος δικαίως παρίσταται ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Παναρέτου Κωνσταντινίδου (τοῦ ἔπειτα Μεσσηνίας) τὸν «Κατάλογον ἱστορικῶν τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν» καταστρώσαντος, ὡς «**ἀνὴρ ἐνάρετος, ἱεροπρεπῆς καὶ φιλόμουςος**»⁶. Παρὰ τοῦ ἰδίου καὶ μόνου μανθάνομεν, ὅτι ἐξημέρισε κατ' ἀρχαίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι **ἐπίσκοπος Παραμυθίας**, ἐντεῦθεν δὲ προήχθη εἰς **ἀρχιεπίσκοπον Εὐδρίκου** ἐπὶ τῆς α' πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ Ε' (1797—1799). Ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελεγράδων καὶ εἶτα Ἀμασειᾶς καταρτισθεῖσι «Χρονολογικοῖς καταλόγοις κτλ.», ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπισκόπων Παραμυθίας τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου δὲν ἀναγράφεται, ἀσφαλῶς ὅμως φαίνεται, ὅτι διεδέξατο τὸν **Ἀνθιμον** (1782—1797)⁷, ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὑπάρχει κενὸν μέχρι τοῦ γνωστοτάτου ἐπισκόπου **Χρυσάνθου**. Οὗτος κατὰ τοὺς Σουλτανοὺς ἀγῶνας ἔπαιξε σπουδαῖον πρόσωπον, δούς τὸ παράδειγμα τῆς τόλμης καὶ αὐταπαρνήσεως καὶ πρωτοστατήσας εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν περὶ ὑποταγῆς προτάσεων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ παρὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ **Ἰωννίνων Ἱεροθέου**, προτιμήσας νὰ σφαγιασθῶσιν οἱ εἰς χεῖ-

1. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες σ. 510—515

2. Οὗτος ἀπεβίωσεν εἰς τὴν Μοῆν Λαύραν τοῦ Ἄθω, ἔνθα σώζονται ἐν χειρογράφοις τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ἡ μετάφρασις τῶν ψαλμῶν δι' ἰάμβων. Ἰδ. Βιογραφίαν ὑπὸ Ἀλεξ. Λαυριώτου ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. Ἔτ. Β' Περιοδ. δευτέρα τεύχ. ΙΖ (1887).

3. Πανδώρα Τόμ. ΙΘ' (1869) σ. 253

4. Ἰδ. Β. Διαμαντοπούλου: Νεοφύτου Δέρκων ἔργα τινα (μετὰ τῆς βιογραφίας) 1881.

5. Ν. Γιαννοπούλου, Ἐπετηρ. Παρν. ἔτ. Ι' (1914) σ. 280.

6. Περιοδ. Σωτήρ. Ἔτ. Α' σ. 87.

7. Οὗτος ἔφερε τὸν τίτλον «Παραμυθίας Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκεός». Ἀλεξούδη: «Ἐπίσκοποι Παραμυθίας» ἐν Νεολόγῳ Κων)πόλεως 1892, 19 Ἰουνίου, ἀριθ. 6864.

ρας τοῦ τυράννου κρατούμενοι συγγενεῖς μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ¹.
~~Ἄλλ' ὁ ἐκ Λαμπόβου ἐν Παραμυθίᾳ ἱατρὸς Δ. Παναγιωτίδης, δημοσιεύσας συμπληρώσεις εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Ἀλεξούδη ἐκ τοῦ~~
 Κώδικος τῆς Μητροπόλεως Παραμυθίας, προσδιορίζει ἀκριβέστερον τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀνθίμου, ἀπὸ τοῦ 1789—1799². Κατὰ ταῦτα μόνον μῆνάς τινας διέμεινεν ὡς ἐπίσκοπος ἐν Παραμυθίᾳ ὁ Γρηγόριος. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι οὐδεμία πράξις οὔτε κἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναφέρεται ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς πρώτης ἐπαρχίας αὐτοῦ, ἢ δὲ ἔναρξις τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀγῶνος εὔρεν αὐτὸν ἐν Εὐβοίᾳ.

**3. Ὁ Γρηγόριος Ἀρχιεπίσκοπος Εὐβοίας (1799—1827
 καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Εὐβοίας. Ὁ Ἀλέξ. Κριεζῆς
 καὶ ὁ Καρύστου Νεόφυτος.**

Τοῦ ἀρχιεπισκόπου Εὐβοίας Ἱεροθέου τοῦ Ναξίου ἀποθανόντος *ἀνυψώθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον ἀπὸ Παραμυθίας ὁ Γρηγόριος λήγοντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος* καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' κατ' ὃν ἐκτυλίσσονται τὰ μεγαλότερα κοσμοϊστορικά διὰ τὴν Ἑλλάδα γεγονότα. Ἐνταῦθα ἐπὶ 20 καὶ πέραν ἔτη, ἢ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἰδίου «τὸ πλεόν μέρος τῆς ζωῆς» διήγαγεν ὁ Γρηγόριος ἐν εἰρήνῃ ἀγαπῶν καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων. Ἄλλ' εἰς τὴν σύρραξιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Εὐβοίας δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ Ἀργυροκαστρίτης Γρηγόριος νὰ μὴ πρωτοστατήσῃ παρ' ὅλην τὴν σιωπὴν τῶν πηγῶν. Αἱ μέχρι τοῦδε δημοσιευθεῖσαι ἐργασίαι καὶ ἱστορίαι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι πᾶσαι σχεδὸν ἑλλιπεῖς καὶ μεροληπτικαί, ὡς μὴ στηριζόμεναι ἐπὶ ἐπισήμων ἐγγράφων, ἢ ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν μερικὰ μόνον, καὶ διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, ὅπερ ἀπὸ 20ετίας μόλις ἤρχισε τὸ Κράτος νὰ καταρτίζῃ, δὲν δημοσιεύεται, πραγματικὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὔτε ἐν τοῖς Ἑλλ. Πανεπιστημίοις διδάσκεται συστηματικῶς τοιαύτη. Ἐκαστος ἀρχηγὸς ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν σωζομένων ἐγγράφων ἀγωνίζεται νὰ ἐξάρῃ τὰς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ

1. Ἡ Πάργα ὑπὸ Π. Α. Σ[αλαπάντα] 1861 σ. 136—147. Ὁ Seake ἐδημοσίευσε καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς τὸν Χρυσάνθου (Travels in northern Greece σμ. I σ. 513). Ὁ Ἀλεξούδης περὶ τοῦ Χρυσάνθου ἀναφέρει ἀπλῶς τὸ ἔτος 1805, ἀλλ' ἐκ τῆς παρὰ Σαλαπάντα δημοσιευθείσης ἀλληλογραφίας φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1801 ἦτο Παραμυθίας.

2. Ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλλ. Φιλ. Σὺλλ. Τόμ. ΚΖ (1900) σ. 312.

καὶ νὰ προσεταιρισθῇ εἰς ἑαυτὸν ὄλην τοῦ ἀγῶνος τὴν δόξαν ¹. Περὶ τῶν ἄλλων ὀμιλεῖ ὡς πάρεργον ὁδοῦ.

Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκοποῦ Εὐβοίας Γρηγορίου ὀμιλεῖ ἐφ' ὅσον ἐγὼ οἶδα ὁ **Ἀλεξ. Κριεζῆς** εἰς τὸ *Ἡμερολόγιον* ἐκπεδήμενος τὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Νοτ. Εὐβοίᾳ, ἔνθα οὗτος ἤλθε δύο μῆνας μετὰ τὴν ἔκκρηξιν ἦτοι κατὰ Μάιον. Ἡ ἀρχὴ τῆς δράσεως κατὰ τὸν Κουτσονίκαν ἐγένετο κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1821 ὑπὸ τοῦ **Μηνᾶ Κατζικογιάννη** ἐκ τῆς ἐπαρχίας Θηβῶν καταλαβόντος τὴν ἔναντι τῆς Εὐβοίας θέσιν τοῦ ἀνηφορήτου, ἀλλ' ἐλάχιστα κατορθώσαντος, διότι ἐν τῇ νήσῳ δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Πασσάδων, ὅπως ἐν τῇ Στερεᾷ νᾶ ὑπάρχη καπετάνιος. Οἱ ἐπαναστάται ὄθεν ἠναγκάσθησαν ν' ἀποταθῶσιν εἰς τὸν τῆς Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας ἀρχηγὸν **Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρουτσον**, ὅστις ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ **Βερούσην Μοντζιανᾶν** ἐκ τοῦ χωρίου Λιβανάταις. Οὗτος ἀπεδείχθη ὄντως «ἀνίκανος καὶ δειλότατος» διότι ἀντὶ νὰ καταλάβῃ ὄχυρὰν θέσιν προεχώρησε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χαλκίδος: ἐκεῖ δὲ διελύθη ὑπὸ τοῦ Σινᾶν ἀγᾶ εἰς δύο μάχας, ἀφείξ 60 Ἑλληνας νεκροῦς ².

Τότε οἱ Τούρκοι θρασυθέντες ἐπέβαλλον μυρία δεινὰ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Χαλκίδος καὶ τῶν πέριξ, ἐνῶ οἱ ἐπαναστάται ἔδρων εἰς τὴν βόρειον Εὐβοίαν. Συνέλαβον δὲ τὸν ἀρχιερέα μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου καὶ πολλοὺς τῶν προκρίτων καὶ ἔρριψαν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἐκράτησαν αὐτοὺς ἐπὶ δύο ἔτη μέχρι τελείας καταστολῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ νήσῳ.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οἱ Εὐβοεῖς ἀπετάθησαν πρὸς τὸν ἐν Ὑδρᾷ **Κουντουριώτην**, ὅστις ἀνέθηκεν εἰς τὸν **Ἀλεξ. Κριεζῆν**, ὅστις ἔλθων κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἀπέκλεισε τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Χαλκίδος Τούρκους ἀπὸ βορρᾶ δι' ἑνὸς καὶ μόνου βρικίου ³. Ἀλλὰ διενόηθη νὰ ὀργανώσῃ καὶ ἐπίθεσιν πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως: ὄθεν

1. **Ὁ Κολοκοτρώνης** ἐπὶ π. ρ. γ. ἐν τοῖς «Ἀπομνημονεύμασι τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως» τοῖς καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ **Φωτάκου** γραφεῖσι καὶ ἐκδοθεῖσιν ἐν Ἀθήναις τῷ 1858 οἰκιοποιοεῖται τὰ πάντα. Ὅτε κατὰ 1910 περιηγούμην τὴν Μεσσηνίαν ἤκουσα παρὰ πολλῶν γερόντων τὰ ἀντίθετα τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραδιδόμενων, καὶ παρεπονούντο διότι ὁ Κολοκοτρώνης ἠδίκησε μεγάλως τὸν ἦρωα τοῦ Μανιάκι **Παπαφλέσσα**, καὶ ὅτι ἡ ἐπαναστασις ἔξευράγη ἐν Καλάμαις τρεῖς ἡμέρας πρὶν ἢ ἐν Λαύρῳ ἀναπετασθῇ τὸ Λάβαρον κττ. Τὸ τελευταῖον δέχεται καὶ ὁ Φωτάκος σ. 21.

2. **Κουτσονίκας** Β' σ. 62—63.

3. **Κουτσονίκας** Β' σ. 64.

«Θεολογία» Τόμος Ζ'

διερχόμενος ἀπὸ Σκιάθου συνήντησε τὸν φυγάδα Μουτζανῶν καὶ προσέλαβεν αὐτὸν μετὰ 40 ἀνδρῶν ¹. Λέν εἶχεν ὁμοίως πολλὰν εἰς ταῦτα πεποιθήσιν καὶ διώρησεν ὡς συναρχηγούς δύο Ἠπειρώτας τὸν **Κῶτσον Χασάπην** ² καὶ «ὅτι ἦτο μέσα εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ἔσφαξε κρέατα» καὶ Νικ. **Τουμαρᾶν Ζαγορίσιον** ³, οἵτινες ὅλοι εἶχον περὶ τοὺς 3.000 ἀνδρας καὶ ἤρχισε κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσις εἰς διάφορα μέρη. Ὁ Κριεζῆς κατώρθωσε νὰ βομβαρδίση εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον Τουρκικὸν κορβέτον, ἐξήγγειρε διαρκῶς τοὺς χωρικοὺς καὶ ὑπεβोधῆθαι ἀπὸ θαλάσσης τοὺς πολεμοῦντας διὰ διαφόρων βομβαρδισμῶν καὶ ἦν ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐκ τῆς Στερεᾶς ὑποσχεθείσης δυνάμεως ἐκ 2000 ἀνδρῶν, ἀνθ' ὧν ὁ **Δυοβουνιώτης** ἀπέστειλεν αὐτῷ μόνον 70 ἀνδρας! «Τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποταθῆ πρὸς τὸν Ἀνδρουῖτσον τῇ ὑποδείξει τῶν δημογερόντων Λίμνης καὶ ἐξήτησε παρ' αὐτοῦ τὸν γενναῖον συμπατριώτην αὐτῶν **Ἄγγελῆν Νικολάου**, ὅστις ἔλθων ὑπῆρξεν ἐπὶ 7μηνον ἀρχηγός καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Κριεζῆς εἶχε κατορθώσει νὰ συνεννοῆται μυστικῶς μετὰ τοῦ ἐγκαθηέου ἀρχιερέως ὃν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, ἃς διὰ γυναικὸς διεβίβαζεν, ὠνόμαζε μέγαν Ἀράπην τὸν δὲ διάκονον μικρὸν ἐπέτυχε δὲ νὰ ἔλθῃ καὶ προσωπικῶς εἰς συνεννόησιν, μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Ὀμβέρ βέη ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς Νοτ. Εὐβοίας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἠτυτομόλων καὶ ἐμάνθανε τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ πόλει.

«Μίαν τῶν ἡμερῶν, λέγει, ἔφυγον δύο Ῥωμαῖοι ἀπὸ μέσα τῆς Εὐρίπου, τοὺς ὁποίους μὲν τοὺς ἐπαρουσίασαν εἰς τὸ πλοῖον» ἐξετάζοντάς τους, μὲν εἶπον, ὅτι **τὸν Δεσπότην καὶ Διάκον τοὺς εἶχον εἰς μέγαν περιορισμόν**, καὶ ὅλους τοὺς Ῥωμαίους τοὺς ἔχουν βάλει εἰς τὸ τιμωρικὸν ξύλον τρουμποῦκι λεγόμενον ἐξ αἰτίας τοῦ σκοτομοῦ ὅπου τοὺς ἔχομεν κάμει, καὶ ἐλυπήθημεν σφόδρα» ⁴. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριεζῆς ἀπεφάσισεν ἀμέσως καὶ προσέβη εἰς τὸ διάβημα μετὰ τοῦ πλοίου νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Καραπαμπᾶ ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν, αἵτινες ἐπιπτον καὶ ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἐνῶ εὐρίσκοτο κάτωθεν αὐτοῦ, ὕψωσε λευκὴν σημαίαν καὶ ἔκαμνε σημεῖον, ὅτι ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ· ἐμεσολάβησε ὁ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἱατρός **Δεβαδίτης Καλογερόπουλος** καὶ μὲν ἔπαυσαν τὸ πῦρ καὶ ἐνόησαν, ὅτι ἤθελεν ὁ Κριεζῆς νὰ ὁμιλήσῃ

1. Ἐβδομάς ζ' φύλ. 3 σ. 8.

2. Αὐτ. φύλ. 4,5 5,6 καὶ 6,7.

3. φύλλ. 4,4.

4. Ἐβδομάς ζ' φυλλ. 8 σ. 6.

πρὸς αὐτούς ¹. Εἶπε δὲ τὰ ἐξῆς πρὸς τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοῦ πλοίου ἵσταμένου εἰς τόξου βολὴν μακρὰν τῆς γασφύρας. «Εἶναι σήμερον τέσσαραις ἡμέραις, ὅπου ἔμαθον ἀπὸ δύο συναδέλφους μου φυγάδας, ὅτι ἔχετε τὸν Δεσπότην καὶ τὸν Διάκον εἰς περιορισμὸν καὶ τοὺς συναδέλφους μας εἰς τὸ ξύλον τρουμπούκι, καὶ ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι δικαιοσύνη μεγάλων ἀνδρῶν καὶ μήτε παλληκαριά, ὅτι αὐτὰ τὰ κάμουν ὅσοι ὁμοιάζουν τὰς γυναῖκας... καὶ ὄχι οἱ καλοὶ πολεμάρχοι καὶ τί τοὺς λέγει τὸ κιτάπι τους καὶ ὁ ἴδιος προφήτης τους· πόσοι χρόνοι εἶναι ὅπου τοὺς ἔχετε ῥαγιαδες καὶ πληρώνουν τὰ χαράτσια τους, ἀπ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἕως τώρα σᾶς γράφει νὰ τοὺς ἐπιστρέψητε ὅσα τοὺς ἔχετε πάρει καὶ νὰ τοὺς βάλητε καὶ τὰ ἄρματα τοὺς εἰς τὴν μέσην, νὰ τοὺς ἀφήσητε ἐλευθέρους εἰς τοὺς κάμπους καὶ νὰ εὐγῆτε μαζύ τους νὰ τοὺς πολεμήσετε, καὶ ὅταν τοὺς νικήσετε, τότε ἔχετε τὸ ἐλεύθερον νὰ τοὺς κάμητε τοιαύτας παιδείας. Ἔτσι σᾶς λέγει ὁ προφήτης σας. Καθὼς καὶ ἐγὼ ἔχω τοὺς ἰδικούς σας, ὅταν μοῦ τοὺς φέρουν οἱ ὀπλαρχηγοί μου καὶ δὲν τοὺς ἔχω εἰς παιδείαν, ἀλλὰ τοὺς ἔχω ἐλευθέρους μὲ τὸ φαί τους καὶ ψωμί καὶ πιοτά, ἔτσι πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν, καθὼς κάμουν ὅλοι οἱ πολεμάρχοι Εὐρωπαῖοι εἰς πολέμους.» ². Ἐχὼν δὲ ὁ ναύαρχος πικρὰν πεῖραν, ὅτι οἱ Τούρκοι βαρεῖα ἤκουον ὅσα τοὺς ἔλεγεν ἔδωκε διαταγὴν, ἵνα συγκινήσῃ αὐτούς, νὰ ἐπιβληθῆ ἡ ἐξῆς τιμωρία εἰς τοὺς 11 αἰχμαλώτους καὶ ἓνα Ἑβραῖον, οὓς εἶχεν εἰς τὸ πλοῖον: «Τοὺς εἴχομεν δέσει, λέγει, ἀπὸ τὰς δύο μασχάλας καὶ εὐθύς μὲ τρεῖς φιλιστραῖς τοὺς ὑψώσωμεν ἤρχισαν τὰς φωνάς, ἀλλά! ἀλλά! ἐξ ὧν ἡ φωνὴ τοῦ Ἑβραίου. Βουτῶντας εἰς τὸν αἰγιαλόν, ὑψώνοντας καὶ βουτῶντας τοὺς ἀφήσαμεν κρεμασμένους» ³. Τὸ πείραμα ἐπέτυχε πλήρως ἐξ αὐτομολούντων ἐπληροφορήθησαν τὰ ἐξῆς: Ὁ Θεὸς σᾶς ἔστειλεν ἐπροχθὲς ὅπου ἤλθατε καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἐλευθέρωσαν ὅλους μαζὺ μὲ τὸν Δεσπότην ἢ εὐχαὶ ὅπου ἐπήρατε εἶναι μεγάλα» ⁴. Ἐκ τῆς χαρᾶς ὁ Κριεζῆς διέταξε καὶ ἐρρίφθησαν 25 κανονιοβολισμοί. Μετὰ δύο ἡμέρας ἕτεροι δύο ὀποῦ τοὺς ἤλευθέρωσεν ὁ *Ῥεσίτ Μπέης* ἀνήγγειλαν, ὅτι οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ περιποιῶνται τοὺς ῥαγιαδες, καὶ «ὅτι ἅμα τοὺς ἤλευθέρωσαν τοὺς ἔδωσαν τὰ ταῖνια ἀπὸ 70 δράμια ψωμί, κρασί, κρέατα μπόλικα, ὅπου πρῶτα μόνον 20—25 δρ. διὰ δύο ἡμέρας». Καὶ ἀναφωνεῖ ὁ ναύαρχος. «Καὶ

1. Αὐτ. 6—7.

2. Ἑβδομάς ζ' φυλλ. 8. σ. 7.

3. Αὐτ. 4. Αὐτ.

ἡ φοβέρα καμιά φορὰ ἐβγαίνει εἰς καλόν! *Τοῦ Δεσπότου* τοῦ ἔδιδαν καὶ κόταις καὶ μερικαῖς φοραῖς καὶ γάλους· τοῦ ἐπῆραν ὅμως ἀρετὰ πράγματα του τρία τέσσαρα ἐγκόλπια καλά»¹. Ἦλθεν ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ ἐκ τῆς ἀντίπεραν ὁ μνημονευθεὶς Μ. Κατακομιάνης ἕκαστος λο-
νηγυρίση τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κρατουμένων, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι «ἔκαμαν φέστα καὶ αὐτοὶ ἀπὸ χίλια πυροβόλα εἰς τρεῖς φοραῖς, ἕξόν ὄπου καὶ ὁ ἅγιος Θεβῶν ἔψαλε παράκλησιν διὰ τοὺς ἐλευθερωθέντας καὶ διὰ ἡμᾶς· ἔγεινε μεγάλη χαρὰ εἰς τὸν Ἄνηφορήτην»².

Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο οὐδαμοῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως ὁ Κριεζῆς. Τὴν 8ην Ἰουλίου τοῦ *Ἰομέρ Βρωῶνη* ὡς ὁδοστρωτήρος ἀνὰ τὴν Στερεάν διελθόντος καὶ ἐπελθόντος καὶ εἰς Εὐβοίαν καὶ συγκεντρώσαντος στρατὸν ἐξ 25000 ἀνδρῶν συνήφθη μάχη ἐν Βρυσαικίς, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἔτρεψαν εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς Τούρκους ἀπολέσαντας 800 πεζοὺς καὶ 1000 ἵππεις 3. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐν τούτοις ὡς φαίνεται ἐκρατεῖτο ἐν εἰρηκτῇ ὡς καὶ πρότερον. Ὁ Κριεζῆς μεταβάς εἰς Τριπολιτσᾶν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ διηγουμένου τὰ τρόπαια αὐτοῦ οὐδὲ κἄν ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς τύχης τοῦ Γρηγορίου ποιεῖται, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ ἦτο εὐχάριστος, ἄλλως ὁ τὰ πάντα μεθ' ὑπερβολῆς ἐξαίρων, δὲν θὰ ἀπεισιώπα ἐὰν εἶχεν ἐλευθερώσει αὐτόν. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον ὁ ναύαρχος διῆλθεν ἐξ Ὑδρας καὶ ἐκόμισε πλοῖον (σκούναν) κατάφορτον πολεμοφοδίων. Ἀρχομένου τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1822 μία θαυμασίως ὀργανωθείσα ἐπιχειρήσις πρὸς κατάληψιν τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος ἀπέτυχεν ἐκ σφάλματος τοῦ καπετὰν *Ἀγγελῆ*⁴. Μετὰ ταῦτα τὰ πράγματα στρέφονται ὑπὲρ τῶν Τούρκων. *Ἡ παρουσία τοῦ Ἀρείου Πάγου* πρὸς συλλογὴν χρημάτων, ὅστις προὔτεινεν, ὡς ὀψόμεθα, ἵνα ὀπλαρχηγοὶ καὶ στρατιῶται παραδώσωσι τὸν ἄργυρον τοῦ ὀπλισμοῦ αὐτῶν, *ἐπέφερον ἀναστάτως εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Κριεζῆ*, οἱ ναῦται στασιάζαντες ἀνεχώρησαν. Αὐτὸς δὲ ὁ ναύαρχος εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸ στρατόπεδον ἀπησχολημένος εἰς τὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, πρὸς ὃν ἦλθεν εἰς ρῆξιν καὶ μικροῦ δεῖν, ἐὰν

1. Αὐτ. 2. Αὐτ.

3. Φύλ. 9 σ. 3—4. Ὁ *Κουτσονίκας* (Β' σ. 58 καὶ 65) λέγει ὅτι ὁ Βρωῶνης ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ 2500—3000 ἐκλεκτῶν Ἀλβανῶν, φαίνεται τὸ ἄλλο πλῆθος τοῦ στρατοῦ ἦτο τοῦ *Ἰομέρ Βέη Καριστινοῦ*, ὅστις, κατατροπώσας τοὺς ἐπαναστάτας ἐν τῇ Βορ. Εὐβοίᾳ καὶ πυρπολῆσας τὴν Κύμην, διέθεσε πᾶσαν τὴν δύναμιν ἐνταῦθα· αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἀξιόλογος πράξις τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Κριεζῆ, ἐπὶ ἐν σχεδὸν ἕτος συνεχισθεισῶν.

4. Φύλλ. 15 σ. 8 καὶ 18 σ. 5.

δὲν ἐμεσολάβει ὁ γηραιὸς καὶ σοφὸς ἀρχιμανδριτῆς **Ἀνθιμος ὁ Γαζῆς**, μέλος καὶ αὐτὸς ὢν, νὰ ἐπυροβόλει κατὰ τοῦ σεβαστοῦ σώματος¹ περὶ οὗ λέγει: «Θαροῶντας καὶ ἐγὼ ὡς εἶχον ἀκούσει, ὅτι νὰ ἦτον ὡς τοὺς παλαιούς **Ἀρεοπαγίτας**. ἠθέλησα τέτοιους ἀγιογούτας νὰ τοὺς τιμῶ, νὰ τοὺς φέρω μὲ τὸ πλοῖον μὲ μεγάλην πομπήν, ὅπου μίαν νύκτα ἀπὸ μεγάλην φορτοῦναν ἐκόντεψαν νὰ χαθοῦν»². Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνωτιζόμενοι οἱ Τοῦρκοι ἀνεθάρρησαν καὶ νύκτα τινὰ τῆς 29 τοῦ μηνὸς Μαρτίου συλλαβόντες τοὺς σκοποὺς καὶ διασκορπίσαντες εἰς διάφορα ἐπίκαιρα σημεῖα τὸν στρατὸν ἐπετέθησαν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, στρατοπεδευόντων ἐν Βρυσακίαις, οἵτινες μαθόντες παρ' ἑνὸς διασωθέντος σκοποῦ εἶχον ἐξέλθει εἰς τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ μόλις ἔφθασαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτῶν αἱ Τουρκικαὶ ὀρδαὶ καὶ προσπαθοῦσι νὰ περικυκλώσωσιν αὐτούς. «Ἡ **Κουκουβινιά** ἤρχισε νὰ διασκορπισθῇ εἰς τὰ βουνὰ χωρὶς νὰ σταθῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν» λέγει ὁ Κριεζῆς³. Οἱ Τοῦρκοι ἀφέντες αὐτοὺς ἐστράφησαν πρὸς τοὺς ἀρχηγούς· ἀμφοτέρω καὶ ὁ **Ἀγγελῆς καὶ ὁ Κῶτσος** ἔπεσον ἡρωϊκῶς πολεμήσαντες. Ἡ δημώδης μούσα ἀπεθανάτισεν αὐτοὺς δι' ὄραίου ἔσματος :

1. Φύλλ. 15 σ. 8.

2. Φύλλ. 14 σ. 8.

3. Τὰ τῆς ἀτυχοῦς ταύτης μάχης ἐν ἐκτάσει περιγράφει ὁ Κριεζῆς ἐν Ἔβδομ. Σ φυλλ. 18 καὶ 20, συνοπτικῶς δὲ ὁ Κουτσονίκας Β' σ. 71 Κουκουβινιά καὶ Κουκουβίνοι ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Κριεζῆ οἱ Ἀλβανόφωνοι τῆς Εὐβοίας κάτοικοι (τοὺς Ἕλληνας καλεῖ Ρωμαίους), οἵτινες διεκρίθησαν ὡς πολεμισταὶ ἐφάμλλοι τῶν Στερεολλαδιτῶν κατὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ Ὁμῆρ Βρυνῶν, ὅστις ἐπετέθη κατὰ τῶν βέηδων, οἵτινες εἶχον πληροφόρησι αὐτόν, ὅτι οἱ στρατιῶται τοῦ Κριεζῆ «ἦτον Κουκουβινίδες καὶ ὁ ἴδιος τοὺς εἶδεν ὅτι ἦτον Ρουμελιῶταις. Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ Κριεζῆς διαβεβαίωσεν ὅτι μόνον 25 ἦσαν Ρουμελιῶται, οἱ λοιποὶ δὲ ἦσαν Εὐβοεῖς. «Ἄλλ' ἐγὼ, λέγει, τοὺς εἶχον γυρῆσαι τὴν ἀπὸ μέσα φλοκάτα ἀπ' ἔξω, ὡς τὸ φοροῦσαν οἱ Ρουμελιῶταις, εἶχαν δὲ καὶ μανδύλια τῆς κεφαλῆς καὶ δὲν ξεχωροῦσαν» (φυλλ. 10 σ. 6). Πάντοτε δὲ μετὰ τῶν ἐγχωρίων ὁ Κριεζῆς συνεννοεῖται Ἀλβανιστὶ καὶ μόνον τὰ «Ἀλβανίτικα» τοῦ **Μουσταφᾶ** ἀκολούθου τοῦ Ἀνδρούτσου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ καλῶς «ὅτι τὰ ὁμιλοῦν βαθεῖα». (φυλλ. 20 σ. 8). Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὅτι ὅταν ὁ **Ἄδ Ἀνδρούτσος** ἦλθεν εἰς Εὐβοίαν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Κριεζῆ, καὶ ἔκαμεν συμπόσιον εἰς τὸ παλαμικὸν αὐτοῦ ἔφερον ὅλα τὰ εἶδη τῶν ὀργάνων· ὁ Ὀδυσσεὺς «ἐζήτησεν ἂν ἦτο ναύταις (τοῦ Κριεζῆ) νὰ χορεύουν τὸν Ἀλβανὸν χορὸν. Ἐδιώρισα λέγει ὁ Κριεζῆς τὸν αὐτάδελφόν μου **Ἀθανάσιον** ἐτῶν 16, ἐχόρευε μὲ τὸ σπαθί, καὶ ἔλαβον ὅλοι μεγάλην εὐχαρίστησιν» ἦτο πολλὰ εὐμορφος νέος, ὅπου τὸν εἶχον μαζὶ μου εἰς τὸν πόλεμον.

Μὴν εἶδετε τὰ δυὸ πουλιὰ τοὺς δυὸ καπεταναίους
 π' ἀρχίσανε τὸν πόλεμο στοὺς Τούρκους Χαλκιδαίους ;
Τὸν Κῶτσο καὶ τὸν Ἀγγελῆν, τὰ δύο λεοντάρια ;
 Ἐχτὲς προχτὲς τοὺς εἶδαμε μὲ λίγα παλλικάρια.

Εἰς τῆς Καστέλλας ὄχιτηκαν στὸν κάμπο σὰν θηρία,
 σὰν Ἕλληνες πολέμαγαν τοὺς Τούρκους μὲ μανία.
 Βαστοῦν στὰ δόντια τὸ σπαθί, στὸ χέρι τὸ τουφέκι,
 καὶ θραυαλεύουν τὸν ἐχθρό, δώνουν ἀστροπελέκι κτλ. ¹.

Τὴν καταστροφὴν ταύτην, ἣτις τοσοῦτον ἀδόξως ἐτερμάτισε σχεδὸν τὴν ἐπανάστασιν ἐν Εὐβοίᾳ ὁ Κριεζῆς ἀποδίδωσιν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον: «Αὐτὰ μᾶς ἔκαμαν οἱ θεοκατάρτοι Ἀγριοπαγῖται, ὅπου τὸ ἀνάθεμα νὰ ἔχουν» καὶ ἀμέσως κατωτέρω ἀναφέρων «Ἄρειος Πάγος» προστίθῃσιν: «ὅπου νὰ ξεπαγιάσουν καὶ νὰ ξεραθοῦν ὡς τὸ σίδηρο»². Πράγματι ἡ ἀνωτάτη αὕτη ἀρχὴ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως ἐπέφερε τὴν ἀπαισίαν εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τροπὴν ἐν Εὐβοίᾳ. Ἐκεῖνο δὲ ὕπερ ἐκπλήττει τὸν ἀναγνώστην εἶναι ἡ τελεία ἀδιαφορία αὐτῆς διὰ τὴν τύχην τοῦ ἐγκαθειρκτοῦ ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου. Οὐδὲν μέτρον πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ἔλαβεν οὔτε διενεοήθη κἄν νὰ λάβῃ. Καὶ ὁμως πρόεδρος τοῦ Ἄρειου Πάγου ὑπῆρξεν ὁ ἐπίσκοπος **Καρύστου Νεόφυτος**. Τοῦτου ὑπάρχει ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία δεδημοσιευομένη. Εἶναι περίεργον, ὅτι οὐδαμοῦ οὐδεμίαν μνεῖαν ποιεῖται ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτοῦ! Ἐν τούτοις παρ' ὄλην τὴν εὐκόλως ἐννοουμένην σιωπὴν τῶν πηγῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔμεινεν ὅλως ἀμέτοχος εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἐγκάθειρξις καὶ τὰ δεινοπαθήματα αὐτοῦ· ὅπως δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπωμεν ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ὄργανωτὴς καὶ ὑποκινητὴς τῆς κατὰ τῶν Τούρκων πρώτης ἐπιχειρήσεως.

Τοῦτο μόνον θετικῶς γνωρίζομεν, ὅτι ἀποτυχούσης ταύτης συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπὶ διετίαν ὄλην ἐκρατεῖτο εἰς τὰς φυλακὰς ὑποστὰς τὰ πάνδεινα, ἕως οὗ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1823, τίς οἶδε διὰ τίνων μέσων, ἀπηλλάγη ὡς ἐκ θαύματος καὶ ἀφῆθη ἐλεύθερος. Κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον ἔπνευ σχεδὸν τὰ λοιόθια καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία καὶ ὁ ἀγὼν εἰς τὴν μεγαλόνησον ἐτερματίζετο διὰ τῆς συντριβῆς τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων ἐν Βρυσακίοις, πλησίον τῆς Χαλκίδος κατὰ Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ὁ Γρηγόριος προλαβὼν νὰ ἐξέλθῃ

1. Παπαχατζῆ, Δοκίμιον σ. 77.

2. Φύλλ. 20 σ. 7.

ἐκ τῶν φυλακῶν πρὸ τῆς ἀτυχοῦς ἐκβάσεως, παρ' ὅλα τὰ δεινοπαθήματα, αὐτοῦ, ἀπετάθη καὶ πάλιν πρὸς τε τὴν Διοίκησιν καὶ τὴν **Ἐπερτάτην Βουλὴν**¹ προσφέρων καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος. Σπουδαιότατον ἔγγραφον περὶ τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς **Ἐπιτομῶν τῆς ἑλλην. Παλιγγενεσίας**². Εἶνε ἐπιστολὴ τοῦ ἱεράρχου πρὸς τὴν Βουλὴν, ἣν μνημονεύων ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμου λέγει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ περὶ τοῦ Γρηγορίου «... ἀξιόλογος τοῦ ἱεράρχου τούτου ἐπιστολὴ.. ἐν ἣ ἐκτραγωδῶν τὰ κατὰ τὴν διαιτηθεῖσιν ἐπενεχθέντα αὐτῷ δεινὰ καὶ τὸν διαφλέγοντα τὰ πατρικὰ αὐτοῦ σπλάγγνα ἐνθεὸν ζῆλον διατρανῶν ἐξαιτεῖται τὰς τῆ πατριδὶ συμφερούσας ἐντολὰς τῆς Κυβερνήσεως»³. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, σπουδαιότατον μνημεῖον διὰ τὴν ἔθνηκὴν τοῦ Γρηγορίου δραΐσιν, παρατίθημι ἐνταῦθα ὁλόκληρον παρὰ τοῦ Παπαχατζῆ δημοθεῖσαν⁴ ἔχουσαν ᾧδε :

Ἐπερτάτη Βουλὴ.

«Μόλις τέλος πάντων, θεῖα χάριτι, διεσώθην ἀπὸ τὰς αἰμοβόρους
 > χεῖρας τῶν ἀπανθρώπων τυράννων τοῦ ἔθνους μας. **Πόσα δεινὰ**
 > **ἔπαθον κατὰ τὸ διαιτῆς** τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διά-
 > στημα εἶναι ἀνεκδιήγητα, οὔτε ἢ εἰς σκοτεινοτάτην φυλακὴν
 > συνεχῆς διατριβῆ μου, οὔτε ἢ στέρησις τῆς περιουσίας μου,
 > οὔτε αἱ καθημεριναὶ ὕβρεις, οὔτε καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὁ κίνδυνος
 > δὲν μὲ ἔκαμνον τόσον νὰ ἀδημονῶ, ὅσον, ὅταν ἠναγκαζόμην νὰ
 > εἶμαι μακρὰν ἀπὸ τὰ τέκνα μου, τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ νὰ μὴ ἐμ-
 > πορῶ νὰ συναγωνίζωμαι εἰς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πα-
 > τριδος ἀγῶνα. Ἄλλ' ἤδη πλέον ἐπακούσασα ἢ θεῖα πρόνοια τῶν
 > βαρυτάτων μου στεναγμῶν καὶ ἐπικαμφθεῖσα εἰς τὰ καθ' ὥραν ἐκ-
 > χυνόμενα θερμὰ μου δάκρυα, ἔνευσε νὰ μὲ λυτρώσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας
 > τῶν διωκτῶν τῆς πίστεως, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους
 > μας. Διασωθεὶς λοιπὸν παρ' ἐλπίδα ἐδάκρυσα τῆς χαρᾶς τὰ δάκρυα
 > καὶ καταφυγὼν εἰς τὴν κεντρικὴν Διοίκησιν, τὸν σεβαστὸν Ἄρειον
 > Πάγον, ἔκρινα εὐλογον νὰ ἐμφανισθῶ διὰ τοῦ ταπεινοῦ μου καὶ πρὸς
 > τὴν Ἐπερτάτην Βουλὴν, προσφέρων ἑμαυτὸν εὐπειθῆ καὶ πρόθυ-
 > μον εἰς τὰς ὑψηλὰς διαταγὰς καὶ παρακαλῶν θερμῶς νὰ μὲ ἐπι-
 > τάξῃ εἰς πᾶν ὅ,τι ἤθελε μὲ κρίνει ἀξιὸν καὶ θέλω προσπαθήσει

1. Κουτσογιάς Β³ σ. 74 - 75.

2. Τόμ. Α' σ. 236.

3. Οἰκονόμου, τὰ σωζόμενα ἐκκλ. συγγράμματα Τόμ. Β' σ. 24.

4. Δοκίμιον κτλ. σ. 125.

» νὰ τὸ ἐκπληρώσω διὰ τῆς ἐπιμόνου προσηλώσεως εἰς τὴν Διοίκη-
 » σιν, ἐνεργῶν πάντοτε, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, ~~πάν ὅ,τι συμφέρει~~
 » εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαὸν τῆς νήσου ταύτης, με-
 » ταξὺ τῶν ὁποίων διέτριψα τὸ πλέον μέρος τῆς ζωῆς μου. Ἄς μὲ
 » προστάξῃ λοιπὸν ἡ Ὑπερτάτη Βουλὴ εἰς ὅ,τι κρίνει συμφέρον τῆς
 » πατρίδος, καὶ θέλει μὲ εὖρει εὐπειθέστατον καὶ προθυμότατον.
 » Περὶ δὲ τῆς ἐνεστώσης πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς καταστάσεως τῆς
 » νήσου ταύτης πληροφορεῖσθε ἀπὸ τὴν παροῦσαν ἀναφορὰν τῶν κα-
 » τῶν τῆς».

Ἐκ Ξηροχωρίου τῇ 22 Ἰανουαρίου 1823

† Ὁ Εὐρίπου Γρηγόριος

Ἡ ὄντως «ἀξιόλογος» καὶ τὸ γνήσιον ἄρωμα τῆς φιλοπατρίας ἀποπνέουσα αὕτη ἐπιστολή, εἶναι ἀρκετὴ ν' ἀπαθανاتیσῃ τὸ περι- κλεῆς τοῦ ἱεράρχου ὄνομα, ὅστις «τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» καὶ ὅλον ἑαυτὸν προσφέρει ἀνιδιοτελῶς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ Γένους. Καὶ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοιοῦτος ὑπέροχος ἀνὴρ, με- γάλην καρδίαν καὶ γενναῖον καὶ ἀδούλωτον ἔχων τὸ φρόνημα δὲν ἐπρο- τοστάτησεν εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, καὶ δὲν ἤναψε πρῶτος τὴν θρυαλλίδα τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ; Δυστυχῶς τὰ δημοσιευθέντα ἔγγραφα ἀφορῶντα πάντα τὰς πρώτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν βορείαν Εὐβοίαν, οὐδὲν λέγουσι περὶ τοῦ ἡμετέρου ἱεράρχου, ἀλλ' ὡς προερχό- μενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἐπισκόπου **Καρύστου Νεοφύτου**, ἀρχηγοῦ τῆς περιφερείας ἐκείνης ἀναφέρονται μόνον εἰς αὐτόν. Οὗτος κατή- γετο μὲν ἐκ Φύλλων τῆς Χαλκίδος, ἐμορφώθη ὁμοῦς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ἄρτη, ἔνθα ὑπηρετήσας κατὰ τὰς παράμονάς τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς πρωτοσύγκελλος ἐμυήθη εἰς τὴν ἐκεῖ πολεμικὴν Ἀκαδήμειαν ἴσως καὶ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν καὶ ἀπὸ Μελιτουπόλεως ἐγένετο Κα- ρύστου ἐπίσκοπος τῷ 1817. Ἐν τούτοις ἐπικειμένης τῆς ἐκρήξεως τῆς τρομερᾶς ἐκείνης Ἐπαναστάσεως προλαβὼν ἀπῆλθε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1821 ἐκ τῆς νήσου καταφυγὼν εἰς ἅγιον Ὄρος καθ' ἃ ἐπὶ λέξει λέγει ὁ βιογράφος αὐτοῦ Γρουπάρης: «Εἰ τις εἶχεν ὑπ' ὄψιν πάντοτε τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» ἀπεφάσισεν ὁμοῦς χάριν τοῦ γενικοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ, καθόσον προέβλεπεν, ὅτι δὲν θὰ δυνηθῆ ἐπὶ τέλος νὰ διαφύγῃ τὴν ἄγρυπνον τοῦ Ὁμοῦ προσοχὴν καὶ θὰ διακινδυνεύσῃ τὸ πᾶν»¹. Μόλις κατ' Αὐ-

1. Πανδῶρ. Τόμ. ΙΑ' σ. 165.

γουστον μετὰ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν ἐπίμονον ἔκκλησιν ὑπείκων τῶν προκρίτων τῆς Κύμης καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ἀπεβιβάσθη εἰς Ἐρέτριαν ὡς «ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Καρύστου» καὶ διηύθυνε ταύτην αὐτοπροσώπως εἰς τὰ περίεξ τῆς Καρύστου «ἀλλ' ἐπὶ τὸ πρῶτον ποτήριον τῆς πικρίας ἐνεκα τῆς ἀποτυχίας τοῦ σκοποῦ». Τῷ δευτέρῳ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτει περὶ τὸν Φεβρουάριον ἐπεχείρησεν αὐθις στρατηγούντος τοῦ ἥρωος τῆς Σπάρτης **Ἠλία Μαυρομιχάλη** νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ **Ὁμέρ Καρυστινοῦ**, ὅτε καὶ πάλιν ἀπέτυχεν οἰκτρῶς¹. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἐπίσκοπος Νεόφυτος εἶχε διωρισθῆ εἰς Σάλωνα ὡς φαίνεται πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις ἐφρόντιζε νὰ ἐξεύρη τὰ μέσα διὰ τὴν ἑξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Εὐβοίαν. Κατὰ Ὀκτώβριον ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἦλθεν εἰς Βρυσάκια εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κριεζῆ· ὅστις μνημονεύων τοῦ γεγονότος τούτου ἀποκαλεῖ μετ' ἀγανακτήσεως τὸν ἐπίσκοπον Καρύστου «ἀφωρισμένον». Τὸ δὲ αἷτιον ἦτο ὁμιλήσας οὗτος πρὸς τὸν λαὸν καὶ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς ἀπήτησε παρ' αὐτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν «νὰ παραδώσουν εἰς τοὺς Ἀρεοπαγίτας ὅσα ἀσῆμια εἶχον εἰς τὰ ὄπλα τους καὶ ὅτι «τὸ σίδηρον σκοτίνει τοὺς ἐχθροὺς» καὶ ἄλλα μασχαράλια, «καὶ τὰ ἀσῆμια εἶναι περιττά»². Ὁ Κριεζῆς τὴν ὁμιλίαν ταύτην μένεα πνέων ἀποκαλεῖ «βρωμοδιδαχὴν» καὶ μόλις συνεκρατήθη, λέγει, καὶ δὲν ὠμίλησε «διὰ νὰ μὴν πάρουν μπούγιο οἱ στρατιῶται καὶ τοὺς κατακομματιάσουν» ὅτε εἰς ἓκ τούτων ἀναστὰς εἶπεν : «Βρὲ δεσπότη, δὲν δίδεις τὸ τρυπουζὶ σου, ὅπου κρατεῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, ὅπου εἶναι καθαρὸ ἀσῆμι, ἀλλὰ ἦλθατε ἐδῶ διὰ νὰ μᾶς ἀφαιρέσητε τὰ ἀσῆμια τῶν ὄπλων μας, ὅπου τὰ ἐπήραμεν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀρχηγοῦ μας καπετὰν Ἀλεξάνδρου καὶ μὲ τὸ αἷμά μας ;»³. Καὶ καθόλου ὁ Κριεζῆς ὁμιλεῖ μετὰ περιφρονήσεως περὶ τούτων τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ὀνομάζει αὐτοὺς ἀγριοπαγίτας καὶ ἀγιογδύτας. Καὶ εἶχε δίκαιον, διότι ὡς εἶδομεν μόλις ἐνεφανίσθησαν ἐπέφερον τὴν τελείαν διάλυσιν τοῦ στρατεύματος⁴.

Εἰς τὸ νότιον τῆς Εὐβοίας ἡ ἐπανάστασις ἐξεροράγη ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1821, τοῦ Μηνᾶ Κατζικογιάννη ἐπελθόντος ὡς ἐλέχθη ἐκ Θηβῶν καὶ καταλαβόντος τὴν ἀντικρὺ τῆς Εὐβοίας θέσιν τοῦ Ἀνηφορήτου⁵. Κατ' ἀνάγκην ὄθεν ἔπρεπε νὰ ὀργανώσῃ τὰς τῆς ἐπιχει-

1. Πανδ. ΙΔ' σ. 166. Κουτσονίκας Β' σ. 69.70.

2. Ἑβδομάς φύλλ. 14 σ. 8. 3. Αὐτ.

4. Πανδ σ. 166 πρβ. καὶ Κουτσονίκαν Β' σ. 68.

5. Αὐτ. σ. 62.

ρήσεως ἐνταῦθα ὁ Γρηγόριος· ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ἀποδεικνύει
 πρῶτον ἡ ἐγγάθιστος αὐτοῦ ἔπειτα ἡ παρουσία πολλῶν Ἑλλησπολιτῶν
 πρωτοστατούντων εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ δι' Ἀργυροκαστριτῶν. Οὗτοι ἐπα-
 νεστάτησαν τὴν ἐπαρχίαν Ἐηροχωρίου ἐξαναγκάσαντες τοὺς ἐντοπίους
 νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ¹. Καὶ ἐξηκολούθησαν ἀγωνιζόμενοι μέχρι τέλους
 τοῦ ἀποτυχόντος ἐν τῇ νήσῳ ἀγῶνος ὧν οἱ πλείστοι ἠρωϊκῶς ἔπεσον.
 Οὕτω πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο ὀπλαρχηγῶν, τοῦ ἤρωος
Κώτσου Χασάπη καὶ τοῦ Ν. Τουμαρᾶ Ζαγορησίου, κατὰ τὴν τε-
 λευταίαν ἐν Βουσακίος (παρὰ τὴν Χαλκίδα) μάχην, «οἱ **Ἡπειρώται**
Σταῦρος Βασιλείου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κώστα καὶ τῶν λοιπῶν
Ἀργυροκαστριτῶν καὶ τοῦ ἀτρομήτου Διάκου μετὰ 400 στρατω-
 τῶν» ἀντέστησαν κατὰ 17 χιλιάδων Τούρκων ὑπὸ τὸν **Μπερμόφτσαλη**
 καὶ μετὰ ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα ἀπεσύρθησαν, μόνος δὲ μετὰ τῶν συν-
 τρόφων αὐτοῦ περικυκλωθεὶς ὁ **Διάκος** ἔπεσεν ὡς ἄλλος Λεωνίδα·
 (27 Ἰουλ. 1823) ². Ἦτο ἡ τρίτη καὶ τελευταία, ὡς εἶπομεν, ἐπιχεί-
 ρησις, μεθ' ἣν διασκορπιθεισῶν τῶν Ἑλλ. δυνάμεων, ἡ νήσος ἐγκατε-
 λείφθη εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ ἀρτίως ἐλθὼν ἔκτακτος τῆς
 νήσου **Διοικητῆς Κωλλέτης** μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ ἀπε-
 σύρθη εἰς Σκιάθον ³.

5. Ὁ Γρηγόριος ἀποσύρεται εἰς Κέρκυραν.

Ὁ Καρῦστου Νεόφυτος οἰκειοποιεῖται τὴν ἀρχήν.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1823, ὁ Γρηγόριος «δια-
 σωθεὶς παρ' ἐλπίδα» ἐκ τῶν φυλακῶν καὶ ἀποταθεὶς πρὸς τὴν Κυβέρ-
 νησιν μετὰ ἐκθέσεως τῶν κατοίκων περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πρα-
 γμάτων τῆς νήσου, φαίνεται ὅτι δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν περὶ τῆς χρη-
 σιμοποιήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν δεόντων γενέσθαι, φρονῶν, ὅτι ἡ **Διοίκη-
 σις** εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν περὶ τούτου, διότι παρασκευαζομένης
 τῆς τρίτης ⁴ ἐπιθέσεως καὶ διορισθέντος καὶ αὐθις τοῦ Νεοφύτου ἀρ-
 χηγοῦ, ἡ ἀνάμειξις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου δὲν συνεβιβάζετο
 ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, διό, ἀφοῦ ἀνέμεινε μεταξὺ
 τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, ἄτινα ἐπῆλθον ὄα-

1. Αὐτ. Ὡς γνωστὸν καὶ ὁ περίφημος ὑπονομοποιὸς κατὰ τὴν πολιορκίαν
 τῆς Ἀκροπόλεως **Κώστας Χορμολίτης** ὁ λαγουμπῆξ ἦτο ἐκ Χορμόβου τῆς
 ἐπαρχίας Ἀργυροκάστρου, ὃν ἐπανειλημμένως ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς (ἐνθ.
 ἀνωτ. σ. 24 καὶ 26 Πρβλ. καὶ Καμπούρογλου Μνημ. Παράρτ. τόμ. Γ' μζ').

2. **Κουτσονίκας Β'** σ. 74. 3. Αὐτ. 75.

4. Τὸ ἔγγραφο ἀπὸ 27 Ἰουν. 1822 ὑπάρχει παρὰ **Παπαχατζῆ**. Δοκί-
 μον α. 111.

γδαίως, μετὰ πάντων ἠναγκάσθη καὶ οὗτος νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Εὐβοίαν. Καὶ οἱ μὲν κατέφυγον εἰς τὰς πέριξ νήσους καὶ δὴ εἰς Σκιάθον καὶ Σκόπελον, ἄλλοι δὲ εἰς Σαλαμίνα καὶ Ἀίγιαν μέχρι Κυθήρων, ἔνθα κατὰ τὸν Οἰκονόμον προσωμίσθη καὶ ὁ Γρηγόριος· ἀλλ' ἡ νῆσος αὕτη δὲν ἤρρεσεν εἰς αὐτὸν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, πλησίον τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ, ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ τετραετίαν ¹. Ἐφεξῆς κατ' οὐσίαν δίκην αὐτοκλήτου Τοποτηρητοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Εὐβοίας ἀντιπροσωπεύει ὁ Νεόφυτος, φηγὰς καὶ οὗτος διορίζεται ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Θρησκείας «ἔξαρχος πρὸς πάσας τὰς Κυκλάδας καὶ Σποράδας νήσους» (15 Σεπτ. 1823) ², ὅταν δὲ ὁ **Φαβιέρος** ἀπεπειράθη τῷ 1825 νὰ ἐπιχειρήσῃ τετάρτην κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν ἐν Εὐβοίᾳ, τὸ **Ἐκτελεστικὸν σῶμα** ἀνέθηκε τὴν ἀπὸ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν στρατολογίαν εἰς τὸν Νεόφυτον ³. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχεν, καὶ ἡ νῆσος ἔμεινεν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα μέχρι τῆς ἐφαρμογῆς τῶν συνθηκῶν ⁴.

Ὁ Γρηγόριος διατηρῶν ἐφεξῆς τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Εὐβοίας ἐν Κερκύρα οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάμειξιν εἰς τὰ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, πράγματα, τὴν δὲ πᾶσαν διεύθυνσιν εἶχε λάβει ὁ Νεόφυτος Καρυστίας, καίτοι καὶ αὐτὸς ὑπερόριος. Αὐτὸς ἔχει ἤδη τὴν ἐποπτείαν καὶ φροντίδα περὶ ὀλοκλήρου τῆς νήσου, αὐτὸς ἀλληλογραφεῖ πρὸς τὰς ἐπίσημους ἀρχάς, αὐτὸς ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν ἐν Σαλαμίनि φυγάδων συμπατριωτῶν κατὰ τὰς 4 Ἐθνικὰς Συνελεύσεις, «**ἐπίτροπος τῶν δύο ἐπαρχιῶν Εὐρίπου καὶ Καρύστου**» ⁵, καὶ σφετερίζεται ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὁ ἐπίσκοπος οὗτος ζῶντος καὶ ὑπάρχοντος ἐκείνου. Βεβαίως κατὰ τὴν κεινημένην καὶ ὑπὸ ἀνθρωπίνων παθῶν ταρασσομένην ἐκείνην περίοδον συνέβαινον ἔτι χειρόνα, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτων. Ἡμεῖς εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνακαλύπτομεν τὰ αἷτια τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Γρηγορίου, ὅστις πρὸ τοῦ ἀδικαιολογήτου τούτου παραγκωνισμοῦ ἤρχισε νὰ νοσταλγῇ τὴν ἰδιαίτεράν γλυκεῖαν πατρίδα, διὸ καὶ ἀποκατεστάθη εἰς Κέρκυραν, ὅθεν ἠδύνατο «καὶ ἀναθρώσκοντα καπνὸν νοῆσαι». Τὸ αἴσθημα δὲ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς ὁμογλώττους αὐτοῦ στοργῆς ἐξεδήλωσεν ἐνταῦθα πρακτικώτερον, ἀφιερῶσας ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς αὐτοῦ, εἰς ἔργον, ὅπερ ἀφῆκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀθάνατον, τὴν μετάφρασιν εἰς τὸ ἀλβανικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, περὶ ἧς κατωτέρω.

ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΗΣ

1. Τὰ σωζόμενα Ἐκκλ. συγγρ. Τόμ. Β' σ. 24.

2. *Γενικάριος* ἐνθ' ἄν. σ. 168. Καὶ ὅμως καὶ ἡ Εὐβοία καὶ αἱ νῆσοι αὐτῆς δὲν εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου.

3. Τὸ ἔγγραφο παρὰ *Παπαχατζῆ* σ. 139 Ἐφεξῆς τὰ ἔγγραφα τὰ δημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ Παπαχατζῆ εἶναι ἀνέκδοτα.

4. Οὕτω πᾶσαι αἱ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον οἰκτρῶς ὁ δὲ ἀγὼν περιορίσθη ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, ἐνθεν οἱ ὅλλοι Τούρκοι κάτοικοι εἶχον ἐκτοπισθῆ ἐγκαίρως καὶ ὁ πληθυσμὸς ἦτο ὁμοιογενής. 5. *Γενικάριος* ἐνθ' ἄν. 168—169.